

УДК 343.77:630

Скворцова О.В.

РОЗМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми кваліфікації, крім розмежування екологічних злочинів та екологічних адміністративних правопорушень, здебільшого сходяться на питанні розмежування суміжних складів. Матеріали кримінальних справ чинного законодавства та наукової літератури стали базою пошуку критеріїв розмежування наукової порубки лісу із суміжними кримінально-караними діяннями. Зазначене розмежування слід здійснювати за окремими складотвірними ознаками.

Ключові слова: кримінально-карана порубка лісу, розмежування незаконної порубки лісу, розмежування суміжних складів злочинів.

Однією з серйозних причин деяких проблем кваліфікації є такі недоліки законодавства, як труднощі тлумачення норм. Це не виключення і для екологічних злочинів. Проблеми кваліфікації, крім розмежування екологічних злочинів та екологічних адміністративних правопорушень, здебільшого сходяться на питанні розмежування суміжних складів. Щоб точно показати сутність екологічного злочину та чітко відмежувати його від окремих суміжних злочинів, треба сказати, насамперед, що суспільна небезпека екологічного злочину полягає в тому, що він завжди завдає шкоду суспільним відносинам з охорони довкілля (його збереження, відновлення та раціонального використання), а зрештою посягає на людину, погіршуючи або знищуючи біологічну основу її існування — природу. Деякі ж суміжні склади набувають екологічного значення лише тоді, коли вчинені протиправні дії порушують правила природокористування та завдають шкоду довкіллю [1, с. 101]. Важливо також пам'ятати, що до специфічних ознак екологічних складів, які відрізняють їх від суміжних неекологічних складів, відноситься наявність природного об'єкта, який функціонує в постійному взаємозв'язку з природним середовищем. Інакше кажучи, не кожен злочин, пов'язаний з об'єктами довкілля, можна назвати екологічним. Для визнання злочину таким важливо, щоб об'єкт злочинного посягання в момент скоєння злочинного діяння перебував у системі екологічних зв'язків із довкіллям [2, с. 90].

Для розмежування безпосередньо незаконної порубки лісу із суміжними злочинами необхідно проаналізувати та зіставити низку ознак даних кримінально-правових діянь, а також дослідити наукові думки з порушеного питання.

Вчені-правознавці багато разів зверталися до проблеми розмежування порубки лісу як кримінально караного діяння та злочинів проти власності з ознаками розкрадання. У літературі висловлювалася думка, що незаконна порубка та наступне злочинне заволодіння об'єктами природи, які стали майном, слід кваліфікувати за правилами про сукупність злочинів — незаконної порубки лісу та розкрадання майна [3, с. 68; 4, сс. 232—233]. Ця теза аргументувалася тим, що, по-перше, незаконна

порубка лісу є способом здійснення наступного розкрадання майна, тож тут необхідна кваліфікація вчиненого за сукупністю; по-друге, така кваліфікація диктується необхідністю посилення боротьби зі злочинними порушеннями законодавства в галузі охорони природи.

Пристати на вищенаведену позицію та її обґрунтування важко. Незаконна порубка лісу не може розглядатися як спосіб розкрадання. Це є самостійний злочин, причому кожний з цих злочинів має свій предмет посягання, який і обумовлює спосіб скоєння злочину [5, с. 92]. Так, у злочинах проти власності як предмет посягання розглядається певне майно, що є товаром і має вартість та її грошове вираження — ціну. З огляду на те, що в злочинах у галузі охорони довкілля предметом посягання виступають природні ресурси в природному стані [6, сс. 324-325], предметом незаконної порубки лісу є дерева і чагарники в лісі як елементи довкілля в природному стані, що не мають вартості.

Крім того, викликає сумнів і наявність мотивування кваліфікувати зазначені дії за сукупністю злочинів для посилення боротьби зі злочинними порушеннями в галузі охорони природи. Ми згодні з тим, що не можна недооцінювати ефективність передбаченого в КК України покарання за ці діяння [7, с. 57], зокрема, за незаконну порубку лісу. Так, відповідно до санкції ст. 246 КК України, за даний злочин може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років. Але ж можливість застосовувати кримінальний закон (а отже, покарання за одне й те саме злочинне діяння) двічі є неприйнятною [7, с. 56] і може стати порушенням принципу законності.

Зі сказаного виходить, що незаконна порубка лісу та наступне злочинне заволодіння об'єктами природи повністю охоплюються ознаками ст. 246 КК України, тож потреби в додатковій кваліфікації немає.

Водночас, від незаконної порубки слід відрізнити розкрадання вже зрубаної деревини, коли намір винного спрямовано не на порубку лісу, а на привласнення вже зрубаних дерев і чагарників. Тут мовиться не про ліс як об'єкт природи, а про товарну продукцію — деревину, вилучену з довкілля шляхом докладання праці. Причому особа усвідомлює, що такі предмети вже «вибули» з довкілля за допомогою докладання до них праці, а також мають певну вартість і є майном.

У теорії кримінального права панує погляд, з яким не можна не погодитися: викрадення заготовленого лісу, на порубку якого витрачено суспільно корисну працю, є розкраданням майна [8, сс. 53—55; 9, с. 9; 5, сс. 123—124; 10, с. 84].

Цікаво, що ще в дореволюційному кримінальному праві самовільною порубкою вважали лише викрадення з лісу дерев, що стоять на пні, а також буреломних і труску, тобто викрадення добутоків лісу, ще не відділених від свого природного джерела, а також хоч і відділених дією вітру або інших стихійних сил, але без застосування праці людини. Викрадення ж «лесныхъ произведенийъ заготовленныхъ и сложенныхъ, т. е. отделенныхъ отъ почвы участіемъ труда человека» [11, с. 483], розглядалося як крадіжка лісу.

Подібним чином це питання розв'язується і сьогодні. Так, у ч. 5 п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 року «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» прямо

зазначається: «Заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності» [12].

Певні труднощі виникають при розмежуванні незаконної порубки лісу, зробленої з використанням загальнонебезпечних засобів (вибухових речовин, вогню тощо), і знищення або пошкодження лісових масивів загальнонебезпечним способом, відповідальність за які передбачена ст. 245 КК України.

Способи незаконної порубки лісу є досить різноманітними та на кваліфікацію не впливають. Серед таких може зустрічатися відділення деревостанів від середовища росту вибухом, підпалом (випалювання кореня дерева) тощо. При цьому правильною, на нашу думку, є точка зору, що використання небезпечних засобів для скоєння злочину ще не є безперечним свідомством застосування винним загальнонебезпечного способу [5, с. 90].

Загальнонебезпечним, відповідно до положень кримінального законодавства щодо ст. 245 КК України [13, с. 648], є спосіб знищення або пошкодження лісу або зелених насаджень, що становить загрозу життю або здоров'ю індивідуально не визначеного кола людей або заподіяння більшої матеріальної шкоди (пожежа, вибух, затоплення, застосування дефоліантів або лісових шкідників тощо). Отже, даний спосіб виникає шляхом застосування, наприклад, вищезгаданих загальнонебезпечних засобів, використання яких створює об'єктивну можливість заподіяння шкоди іншим соціальним інтересам поряд з тими, на які спрямовані дії злочинця, і являє собою спільну для багатьох небезпеку [14, сс. 10-11]. Через це не можна вважати вчиненням загальнонебезпечним способом кожне посягання шляхом підпалу, вибуху тощо без огляду на інші чинники [5, с. 90]. Крім того, за ст. 245 КК України предметом є цілі лісові масиви (ліс природного та штучного походження) та зелені насадження (штучні насадження, які не набули властивостей лісів) [13, с. 648; 15, с. 611].

Вищеписане дозволяє стверджувати, що тільки за ст. 246 КК України за наявності інших необхідних умов будуть кваліфікуватися дії, що полягають в незаконній порубці лісу шляхом підпалу, вибуху тощо, якщо це призвело до знищення або пошкодження окремих лісових деревостанів або їхніх груп.

По-іншому має розв'язуватися питання, коли цілі лісові масиви та зелені насадження умисно знищуються або істотно ушкоджуються шляхом підпалу, вибуху тощо. Такі дії слід кваліфікувати за ст. 245 КК України [15, с. 614].

Водночас, сукупність злочинів, передбачених ст. 245 та ст. 246 КК України, утворюється незаконною порубкою із застосуванням загальнонебезпечних засобів (наприклад, вибухівки), а також необережним поводженням з вогнем під час незаконної порубки, якщо це призвело до знищення або пошкодження лісових масивів або зелених насаджень [13, с. 652].

Нарешті, наявність або відсутність ще однієї ознаки (якщо така існуватиме) дозволяє провести розмежування між злочинами, передбаченими, відповідно, ст. 245 та ст. 246 КК України. Це – ціль заволодіння деревом або чагарником при порубці лісу [16, с. 30]. Навіть з огляду на той факт, що ціль не є обов'язковою ознакою

даного кримінально караного діяння, у певному конкретному випадку її наявність або відсутність може стати основою для розмежування цих суміжних складів злочинів.

На особливу увагу та аналізу заслуговує ситуація, коли незаконна порубка лісу відбувається за мотивами, що можуть розцінюватися як хуліганські (наприклад, щоб показати свою силу, молодечтво, вправність тощо). Ми вважаємо правильною позицію, відповідно до якої дії (тобто незаконна порубка лісу), вчинені з таких міркувань, не можна кваліфікувати як хуліганство (ст. 296 КК України) [5, с. 136]. По-перше, намір винного спрямований, передусім, на завдання шкоди відносинам з охорони природи, а не відносинам з охорони громадського порядку. По-друге, хуліганство як злочин полягає в грубому порушенні громадського порядку за мотивами явної неповаги до суспільства. Але брак ознак явної неповаги до суспільства і прагнення грубо порушити громадський порядок у вчинку свідчить і про відсутність хуліганства, навіть якщо дії винного мали певні хуліганські мотиви [17, с. 75]. Отже, здійснення незаконної порубки лісу за такими мотивами, як бешкетництво, бажання продемонструвати своє молодечтво тощо, але без грубого порушення громадського порядку і явної неповаги до суспільства, не дає підстав кваліфікувати таке діяння і як хуліганство також [5, сс. 136-137].

Утім, оскільки спрямованість наміру винного та особливий мотив є основними критеріями відмежування хуліганства від суміжних злочинів [18, с. 402], а також той факт, що одним з додаткових факультативних об'єктів хуліганства часто виступає довкілля (зокрема, його елементи) [18, с. 400], тут може бути й трохи інша ситуація. А саме: якщо винний діє з хуліганських спонукань, виражаючи тим самим явну неповагу до суспільства, а завдана його діями шкода включає незаконну порубку дерев і чагарників, це діяння буде кваліфікуватися як хуліганство. На нашу думку, щоб уникнути труднощів при кваліфікації досліджуваних суміжних діянь на практиці, Пленум Верховного Суду України мусить дати відповідні роз'яснення з цього питання: «Дії у вигляді незаконної порубки дерев і чагарників, вчинені за хуліганськими мотивами, але без грубого порушення громадського порядку і явної неповаги до суспільства, мають кваліфікуватися за ст. 246 КК України. Якщо ж особа діє з хуліганських спонукань, тобто грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи цим явну неповагу до суспільства, і шкода, заподіяна даними діями, включає незаконну порубку дерев і чагарників, це діяння буде кваліфікуватися як хуліганство».

Певні помилки на практиці спостерігаються при кваліфікації діянь, які полягають у знищенні та пошкодженні (в тому числі шляхом порубки) зелених насаджень у містах та інших населених пунктах.

Так, 13 квітня 2005 року на території Лучистівської сільської ради м. Алушти невстановлені особи провели незаконну порубку зелених насаджень у кількості 367 дерев, серед яких були знищені дерева, занесені до Червоної книги України. Завдана державі шкода склала 40 010 грн. 14 квітня 2005 року прокуратура м. Алушти порушила за цим фактом кримінальну справу за ст. 246 КК України [19].

Утім, у ч. 4 п. 9 вищезгаданої постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року чітко роз'яснено: «Порубка дерев і чагарників на територіях, не віднесених до лісового фонду, не тягне відповідальності за ст. 246 КК України. За

наявності відповідних підстав такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоправство тощо» [12]. Як відзначалося раніше, відповідно до ст. 4 ЛК України, зелені насадження в межах населених пунктів не відносяться до лісового фонду України.

Однак ми вважаємо, що таке розв'язання проблеми містить і спірні моменти. Зелені насадження — це сукупність дерев і чагарників, які насаджені людиною (тобто не є дикорослими) і не набули ознак лісів [13, с. 648]. Але тут виникає питання: чи є штучно вирощені насадження предметом розкрадання?

Як ми з'ясували раніше, в літературі досить одноголосно розв'язується питання про дикорослі дерева на пні: вони не можуть бути предметом розкрадання, тому що до їхнього вирощування або відділення від довкілля ще не застосована людська праця [20, с. 14].

З іншого боку, буде неправильним робити з цього висновок, що штучно вирощене дерево (на відміну від дикорослого) може бути предметом розкрадання на пні, бо його вирощено із застосуванням необхідної для того людської праці.

Відомо, що багато лісів (зокрема, в степовій зоні) є цілком рукотворними. Але при цьому існують такі штучно вирощені насадження, що згодом набули властивостей дикорослих лісів (це лісові насадження) і не можуть розглядатися предметом розкрадання на пні. Тож думку про те, що докладання людської праці у створення предмета природи є підставою для визнання його майном [7, сс. 59-60], ми вважаємо помилковою. Таким критерієм, певно, правильно було б розглядати ненабуття штучно насадженими деревами і чагарниками ознак дикорослих лісів. Саме ці характеристики властиві зеленим насадженням, які не відносяться до лісів, а отже, не входять до лісового фонду. Це означає, що при порубці вони є предметом крадіжки (як виду розкрадання), а не складу, передбаченого ст. 246 КК України.

Виходить, що, з одного боку, роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо з'ясування поставленого питання є цілком правильними. Але ж у містах та інших населених пунктах поряд зі штучно посадженими і вирощеними ростуть і дерева, що являють собою природні утворення. Пам'ятаючи також те, що правова охорона природи - і «природної», і «штучної» - єдина, бо об'єкт охорони один [20, с. 14], цілком логічно постає порушувана в правовій літературі проблема доцільності визначення кваліфікації порубки залежно від походження дерева. Порушник про це, як правило, часто нічого не знає [20, с. 14; 21, с. 95]. Крім того, зелені насадження хоч і не входять до лісового фонду, але виконують багато функцій, властивих дикорослим лісам (захисні, естетичні тощо), та є частиною природного ландшафту.

Може, згодом законодавець, наприклад, знайде підстави, щоб передбачити кримінальну відповідальність за незаконну порубку як деревостанів, що входять до лісового фонду, так і тих, що до нього не входять, в одній статті. Це вже було рекомендовано Пленумом Верховного Суду СРСР у п. 8 постанови від 7 липня 1983 року «О практике применения судами законодательства об охране природы» [22], а сьогодні регламентовано в ст. 260 КК Російської Федерації [23, с. 321].

Таке розв'язання поставленого питання цілком обґрунтовано виключить проблему відмежування в містах та інших населених пунктах дикорослих дерев від штучних зелених насаджень.

Список використаних джерел та література:

1. Романова Н. Л. Понятие и система экологических преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук. — Иркутск, 2001. — 219 с.
2. Петров В. В. Экологические преступления: понятие и составы // Государство и право. — 1993. — № 8. — С. 88—99.
3. Шварц Х., Тютюкин Ю. Ответственность за незаконную порубку леса усилить // Радянське право. — 1966. — № 12. — С. 65—68.
4. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. — К.: Наукова думка, 1978. — 280 с.
5. Гавриш С. Б. Уголовная ответственность за незаконную порубку леса: Дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1980. — 216 с.
6. Советское уголовное право. Часть особенная: Учебник / Под ред. В. А. Владимирова, Н. И. Загородникова, Б. В. Здравомыслова. — М.: Юридическая литература, 1979. — 584 с.
7. Вольфман Г. И. Ответственность за преступления в области охраны природы: квалификация и наказание. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. — 80 с.
8. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества. Изд. 2-е. — М.: Юридическая литература, 1974. — 336 с.
9. Крассов О. Ответственность за незаконную порубку и повреждение деревьев и кустарников // Советская юстиция. — 1989. — № 2. — С. 8—10.
10. Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання // Право України. — 2001. — № 6. — С. 84—87.
11. Бьогриць-Котляревский Л. С. Очерки курса русского уголовного права. Общая и особенная часть: Лекции. — К., Х.: Южно-Русское книгоизд-во Ф. А. Югансона, 1896. — 671 с.
12. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10 грудня 2004 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 1. — С. 9—12.
13. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий. — 3-е изд., исправл. и дополн. / Отв. ред. С. С. Яценко. — К.: А. С. К., 2003. — 1 088 с.
14. Кругликов Л. Общепризнанный способ совершения преступления как обстоятельства, отягчающего ответственность // Советская юстиция. — 1977. — № 9. — С. 10—11.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.; За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 3-є вид., перероб. та доп. — К.: Атака, 2003. — 1 054 с.
16. Навроцький В. О. Злочини проти природи: Лекції для студентів юридичного факультету / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. — Л., 1997. — 56 с.
17. Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка. — К.: Вища школа, 1976. — 190 с.
18. Уголовное право Украины: Особенная часть: Учебник / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др.; Под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. — К.: Юринком Интгер, 2003. — 672 с.
19. Уголовное дело № 10501230024 (возбуждено прокуратурой г. Алушты 14.04.05 г.) / Архив прокуратуры АР Крым.
20. Зелинский А. Уголовная ответственность за порубку зеленых насаждений в городах // Советская юстиция. — 1969. — № 1. — С. 14—15.
21. Кримінальний кодекс. Проект // Іменем закону. Спеціальний випуск. — № 20 (4946). — К., 1996.
22. Постановление Пленума Верховного Суда СССР «О практике применения судами законодательства об охране природы» от 7 июля 1983 г. (с изменениями и дополнениями) // Бюллетень Верховного Суда СССР. — 1983. — № 4; 1986. — № 2; 1986. — № 3.
23. Дубовик О. Л. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 Уголовного кодекса Российской Федерации. — М.: Изд-во «Спарк», 1998. — 352 с.

Скворцова О.В. Разграничение незаконной вырубki леса со смежными составами преступлений.

В основном проблемы квалификации, помимо разграничения экологических преступлений и экологических административных правонарушений, сводятся к вопросу разграничения смежных составов. Материалы уголовных дел, действующего законодательства и научной литературы стали базой поиска критериев разграничения незаконной порубки леса со смежными уголовно наказуемыми деяниями. Обозначенное разграничение следует осуществлять по отдельным составообразующим признакам.

Ключевые слова: уголовно наказуемая порубка леса, разграничение незаконной порубки леса, разграничение смежных составов преступлений

Skvortsova O.V. Differentiation of illegal wood felling and abjacent corpus delict.

In general, the problems of the qualification, besides the differentiation of ecological crimes and ecological administrative delinquencies, come to the question of the differentiation of abjacent corpus delict. Materials of criminal cases of the criminal legislation and scientific literature, became the basis of search of criteria of the differentiation of illegal cutting down wood with abjacent criminally punishable deeds. Pointed differentiation should be decreed by separate characteristics of corpus dilict.

Key words: criminally punishable wood felling, differentiation of illegal wood felling, differentiation of abjacent corpora delicti.

Надійшла до редакції 07.11.2007 р.